

תרי"ג מצוות

מים ראשונים: חז"ל לא עסקו במניין המצוות, והסתפקו בקביעה הכללית: תרי"ג (שש מאות ושלוש עשרה) מצוות נתנו למשה בסיני, כולל חלוקת משנה בגדול לרמ"ח (248) מצוות עשה ושס"ה (365) מצוות לא תעשה, כפי שנראה במקורות שלהלן. מסוף תקופת הגאונים לתוך תקופת הראשונים, החלו חכמי ישראל למנות את המצוות: בעל הלכות גדולות, רס"ג, רמב"ם, רמב"ן, ספר מצוות גדול, ספר מצוות קטן, ספר החינוך והלאה.¹ מה פשר עניין זה? מדוע הסתפקו חז"ל בדיון על כל מצווה לגופה, בפרטיה ודקדוקיה ואם היא מהתורה (מדאורייתא) או מדברי חכמים (מדברבנן, מדברי סופרים), אך לא טרחו למנותן ברשימה מסודרת? ואם בחרו שלא למנות בפרוטרוט, מדוע בכל זאת נקטו במספר כולל תרי"ג כולל חלוקת המשנה למצוות עשה ומצוות לא תעשה?

שיר השירים רבה פרשה א – מהיכן תרי"ג מצוות?

ר' עזריה ורבי יהודה ברבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי תפיסו שטתיה.² אמרי: כתוב "תורה צוה לנו משה" (דברים לג ד) - כל התורה כולה שש מאות ושלוש עשרה מצוות, הוי: בגימטריא "תורה" עולה שש מאות ואחת עשרה מצוות דבר עמנו משה. ברם "אנכי ולא יהיה לך" לא שמענו מפי משה אלא מפי הקב"ה.³

בראשית רבה כד ה פרשת בראשית – השוואה עם אדם הראשון

א"ר יהודה ב"ר סימון: ראוי היה אדם הראשון שתינתן תורה על ידו. מאי טעמא? "זה ספר תולדות אדם" (בראשית ה א). אמר הקב"ה: יציר כפי ואיני נותנה לו? חזר הקב"ה ואמר: ומה עכשיו שש מצוות נתתי לו ולא היה יוכל לעמוד בהן, והיאך אני נותן לו תרי"ג מצוות - רמ"ח מצוות עשה ושס"ה מצוות לא תעשה?! "ויאמר לאדם" (איוב כח כח) - ויאמר לאדם - לא לאדם אני נותן, כי אם לבניו, שנאמר: "זה ספר תולדות אדם".⁴

שיר השירים רבה א כ לריח שמניך טובים – ההשוואה עם האבות

ר' ינאי בריה דר' שמעון: כל השירים שאמרו לפניך האבות ריחות היו, אבל אנו שמן תורק שמך, כאדם שמריק מכלי לכלי חבירו. כל המצוות שעשו לפניך האבות ריחות היו, אבל אנו שמן תורק שמך, מאתים וארבעים ושמונה [רמ"ח] מצוות עשה, ושלוש מאות וששים וחמש [שס"ה] מצוות לא תעשה.⁵

¹ חלקם כרס"ג ורבי שלמה אבן גבירול כינו את המצוות: אזהרות וערכים בפיוטים ובתמצית בלבד.
² תפסו שיטתם - מגינים על שיטתם שרק את שני הדברות הראשונים: אנכי ולא יהיה לך, שמעו בני ישראל ישירות מפי הקב"ה. ראו בתחילת המדרש שם שרבנן חולקים על ר' יהושע בן לוי וסבורים שאת כל עשרת הדברות שמעו בני ישראל מפי הקב"ה. ויש לרבנן סיוע גדול מהפסוק: "דבר עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות", שנכתב לאחר עשרת הדברות (שמות כ טז). ר' יהושע בן לוי זקוק לחיזוק שיטתו.

³ ועל שני דברים אלה נאמר בשיר השירים: "ישקני מנשיקות פיהו". תרי"ג מצוות הוא מספר מקובל בחז"ל שרוב הסימוכין לו הם גימטריה וחשבונות מילים ואותיות בדומה לדרשה זו של ר' יהושע בן לוי (רבנן לא מתייחסים שם לנושא תרי"ג מצוות) שהועתקה למדרשים רבים אחרים. ראו במדבר רבה יג טו בקרבנות הנשיאים: "כף ... מלאה קטורת - שתרי"ג מצוות בלולות בהן וכן את מוצא תרי"ג אותיות יש מן אנכי עד אשר לרעך כנגד תרי"ג מצוות וז' יתירות כנגד ז' ימי בראשית. ללמדך שכל העולם לא נברא אלא בזכות התורה הוי מלאה קטרת, שכן ק' מתחלפת בד' א"ת ב"ש ג"ר ד"ק ועולה חשבון התיבה אחר כן למנין תרי"ג". עוד במדרש במדבר רבה יח כא פרשת קרח: "כי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו ולא הבה אותו ולעבוד את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך - יראת בגמטריא תרי"א ותורה תרי"א, ויראה ותורה עמם הרי תרי"ג". וכך שם גם חשבונות עם ציצית, עם חשבון ימי האבות ועוד. ובמדרש אגדה (בובר) בראשית א א: "בראשית - בהסירך השי"ן עולה שש מאות ושלוש עשרה, כנגד תרי"ג מצוות, והשי"ן שחייב אדם לשננם לבניו", ופסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית מו כח עושה חשבון של גימטריא עם המילה "אורות" (לידיעת הקוקניקים) ועוד ועוד כהנה וכהנה ולא נמנה את כולם.

⁴ היינו, זה הספר (התורה) יינתן לתולדותיו של אדם הראשון. ראו דרשה זו גם בקהלת רבה ג ב. את שש או שבע מצוות בני אדם ונח טרחו חז"ל לפרט, אבל לא את תרי"ג המצוות שזכו להם הבנים. וגם כאן בתוספת המצוות לבני ישראל על פני אדם הראשון ובני נח יש גימטריה כגון זה שבמדרש תנחומא פרשת וילך סימן ב: "את כל הדברים האלה - זהו שכתוב: הלא כתבת לך שלשים במעצות ודעת (משלי כב) - מעצות עולה בגימטריה תר"ו ושבע מצוות שנצטוו לבני נח תרי"ג". האם מדרשות אלה שתר"ג מצוות הם המשך לשבע מצוות בני נח (שאדם ונח לא זכו לקבל) נוכל ללמוד שחז"ל העדיפו לשמור את המספר תרי"ג ככותרת כללית ולא למנות אותן ברשימה מסודרת. בשל הרצון לשמור את הרשימה בסוד, או על מנת שבני ישראל שלא כאדם ונח יוכלו לעמוד בהן? ריכוז המצוות ופירוטן במקום אחד יכול להביא אנשים לכדי רתיעה: מי יוכל להר הגדול הזה? ראו שמות רבה לב א פרשת משפטים: "בשעה שאמרו ישראל כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע אמר הקב"ה אדם הראשון צויתיו מצוה אחת כדי שיקיימנה והשויתיו למלאכי השרת ... אלו שהן עושין ומקיימין תרי"ג מצוות חוץ מן הכללים ומן הפרטים ומן הדקדוקים, אינו דין שיהיו הן חיינן וקיימין לעולם ... כיון שאמרו אלה אלהיך ישראל בא מוות עליהן".

⁵ ראו הרחבה של דרשה זו וחיבורה עם הדרשה הקודמת על הדורות שקדמו לאבות, בפסיקתא דרב כהנא פרשה יב: "ר' יודה בר' סימון פתח: "רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה (משלי לא כט). אדם הראשון נצטווה על שש מצוות ... נח נצטווה על אבר מן החי

מסכת נדרים דף כה עמוד א – השבעה על קיום תרי"ג מצוות

... וכן מצינו במשה רבינו, כשהשביע את ישראל בערבות מואב, אמר להם: הווי יודעים, שלא על דעתכם אני משביע אתכם אלא על דעתי ועל דעת המקום, שנאמר: "וְלֹא אֶתְכֶם לְבַדְכֶם אֶנְכִי כָּרַת אֶת הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת הָאֶלֶּה הַזֹּאת" (דברים כט יג).⁶ מאי אמר להו משה לישראל? ... לאו לאפוקי דאסיקו שמא לעבודת כוכבים אלוה ... לא, עבודת כוכבים איקרי אלוה?⁷ ... ולשבע יתהון דמקיימיתון מצוות! משמע מצוות המלך.⁸ ... ולישבע יתהון דמקיימיתון עבודת כוכבים ותורה כולה! אי נמי, שש מאות ושלוש עשרה מצוות! אלא, משה רבינו מילתא דלא טריחא נקט.⁹

מסכת יבמות דף מז עמוד ב – קבלת עול מצוות בגיור

... "ומודיעים אותו עון לקט שכחה ופאה ומעשר עני" ... "ואין מרבים עליו, ואין מדקדקים עליו" - אמר רבי אלעזר: מאי קראה? דכתיב: "ותרא כי מתאמצת היא ללכת אתה ותחדל לדבר אליה" (רות א יח). אמרה לה: אסיר לן תחום שבת! - "באשר תלכי אלך".¹⁰ אסיר לן ייחוד! - "באשר תליני אלין". מפקדין שש מאות וי"ג מצוות! - "עמך עמי". אסיר לן עבודת כוכבים! - "ואלהיך אלהי". ארבע מיתות נמסרו לבית דין! - "באשר תמותי אמות" ... מיד: "ותרא כי מתאמצת היא וגו'".¹¹

מדרש תנחומא (בובר) פרשת עקב סימן א – מצוות קלות וחמורות

"והיה עקב". זה שאומר הכתוב: "לְמַה אֵיךָ בְּיָמֶיךָ רָע עֲוֹן עֲקָבִי יְסוּבֵנִי" (תהלים מט ו). יתברך שמו של הקב"ה שנתן תורה לישראל שיש בה תרי"ג מצוות ויש בהן קלות וחמורות. ומפני שיש בהן מצוות קלות שאין בני אדם

... אברהם נצטווה על המילה ... יצחק חייך לשמונת ימים ... יעקב על גיד הנשה ... יהודה על היבמה ... אבל את בסיני נצטווה תרי"ג מצוות: מאתיים וארבעים ושמונה מצוות בעשה ושלוש מאות וששים וחמש מצוות בלא תעשה. מאתיים וארבעים ושמונה מצוות בעשה, כנגד מאתיים וארבעים ושמונה איברים שיש באדם - כל אבר ואבר אומר לאדם: בבקשה ממך עשה בי את המצוה הזאת. ושלוש מאות וששים וחמש מצוות בלא תעשה, כנגד ימות החמה - כל יום ויום אומר לאדם: בבקשה ממך, אל תעש בי את העבירה הזאת". (ראו דרשה זו בהרחבה בדברינו [מצוות טרום סיני](#) בפרשת לך לך, שם הוספנו עוד מצוות שניתנו לאבות במטרה לתאר התפתחות הדרגתית. ראו גם דברינו [חדשים גם ישנים](#) בשיר השירים וכן [מדוע לא ניתנה התורה לאבות](#) בחג השבועות). לעניינינו, אם זכה עם ישראל לשמן תורק ("למרתף היין" כולו, כמשל בשיר השירים רבה א ה), ואם כל מצווה ומצווה קשורה באיבר מגוף האדם, וביום מסוים (נמסד את מפעל המצווה היומית?) למה באמת שלא נערוך רישום מסודר ומקיף של כל המצוות? האם דימויים אלה עצמם גרמו לרתיעה או הגבלה?

⁶ ואלה היא שבועה.

⁷ משה לא יכול היה להשביע את בני ישראל שיעבדו רק לאלוה, משום ששם "אלוה" הוא גם לשון חולין ויכלו בני ישראל להתחכם ולומר שהם חשבו על אלוהי מצרים.

⁸ משה גם לא יכול להשביע את בני ישראל על המצוות, כי הם יחשבו על מצוות המלך. וכך ממשיכה שם הסוגיה ודוחה את כל ההצעות שמשה ישביע על קיום "כל המצוות", שמשה ישביע שיקיימו את "התורה", את "התורות" וכו'. מומלץ לעיין שם במקור ולהתרשם ממגוון האפשרויות שהדרשן שם בפי בני ישראל שמאפשרים להם להתחמק מהשבועה של משה. מעניין מאיפה לקח הדרשן רעיונות אלה.

⁹ מהות הסוגיה שם היא הדין אם כשמשיביעים בן אדם בבית דין שראה כך וכך או שמע כך וכך ודבריו ניתנים ליותר מפירוש אחד, האם סומכים על דעת בית הדין ומה שמקובל בלשון בני אדם, או שיש לחשוש שהנשבע מתכוון למשהו אחר ונשבע "על דעתו" ולא "על דעתנו"; ולכן צריך להתרות בו שעל דעת בית הדין הוא נשבע. ראו סוגיה מקבילה בגמרא שבועות כט ע"א ואנחנו נתמקד בסוגיה שבגמרא נדרים. הגמרא מנסה ללמוד לדיון שם מהשבועה שהשביע משה את בני ישראל בברית ערבות מואב. מה שחשוב לנושא שלנו הוא עצם הדיון באפשרויות השונות: באיזו לשון היה משה יכול להשביע את בני ישראל על מנת שלא יהיה ספק, והגמרא דוחה אפשרות אחר אפשרות, שתמיד ניתן למצוא שבני ישראל יכלו לחשוב אחרת ממה שמשה התכוון להשביעם (או רק על חלק מהמצוות). מסקנת הגמרא היא שבעצם יכול היה משה להשביע את בני ישראל על תרי"ג המצוות וזה היה תופס, אך משה מילתא דלא טריחא נקט". רש"י מפרש: "כשאמר על דעת המקום ועל דעתי נכלל הכל", ואילו שטיינזלץ מבאר שיכול היה משה למצוא דרך אחרת להשביע את בני ישראל, "אבל לא רצה לטרוח ולחפש דרך מסובכת ומורכבת". ואנו מציעים שמה שלא היה אומר משה היו בני ישראל מוצאים תירוץ והסברים ועובדה היסטורית היא שהשבועה לא מנעה עבודה זרה. מה שחשוב לעניינינו מכל הסוגיה הזו הוא שניתן היה להשביע את בני ישראל על תרי"ג המצוות, שבועה כזו הייתה תופסת! והרי אין הן מפורטות לא בתורה שכתב ולא בתורה שבע"פ?! ומכאן שהמונח תרי"ג מצוות הוא שם כולל למצוות התורה בלי צורך למנות ולפרט ברשימה מסודרת. ראו בהקשר זה דין נשבע על המצוות שהוא "מושבע ועומד מהר סיני" (יומא עג ע"ב, נדרים ח ע"א).

¹⁰ תשובת רות לדברי נעמי שמסבירה לה את מקצת המצוות שתחייב בהן אם תתגייר. וכך בהמשך הדיאלוג.

¹¹ כבר הרחבנו לדון במקור זה בדברינו [קבלת גרים](#) במגילת רות. ראו גם במדרש משלי (בובר) פרק לא פסוק מט: "שקר החן והבל היופי - שהניחה אמה ואבותיה ועושרה ובאה עם חמותה וקיבלה כל המצוות. תחום שבת - אל אשר תלכי אלך (רות א טז); איסור ייחוד עם איש - ובאשר תליני אלין; תרי"ג מצוות - עמך עמי; עבודה זרה - ואלהיך אלהי". נראה שבדומה למקור הקודם בנושא השבעה על תרי"ג מצוות, אין זה אלא שם כולל למחויבות כללית למצוות התורה, מה גם שהברייתא אומרת בפירוש שאין מרבים ומדקדקים במצוות על הגר. גם הפירוט של מצוות ספציפיות כמתנות עניים, שבת, עבודה זרה ועוד, מוכיח. ואם נחזור לבראשית רבה על אדם הראשון לעיל ולשיר השירים רבה על האבות, רות עושה את הצעד שהיה מצופה מאדם הראשון וצועדת בנתיב האבות. ומה באמת נעשה אם יבקש הגר את רשימת המצוות על מנת לדעת מה הוא מקבל על עצמו? נספר לו את הסיפור על הגר של הלל ועל בני ישראל שחתמו בלנקו "נעשה ונשמע". ואולי כאן המקום להזכיר את דברי המשגיח ר' חאצקל ז"ל שאמר: אני מאחל לכם שלא תקיימו את כל תרי"ג המצוות, כגון: השבת גולה, דיני מיתות בית דין, ייבום, לגרש בגט ועוד.

משגיחין בהן, אלא שמשליכין אותן תחת עקביהן, כלומר, שהן קלות. לפיכך היה דוד מתיירא מיום הדין ואומר: רבש"ע, איני מתיירא מן מצות החמורות שבתורה שהן חמורות. ממה אני מתיירא? מן מצות הקלות. שמא עברתי על אחת מהן, אם עשיתי אם לא עשיתי מפני שהיתה קלה. ואתה אמרת: הוי זהיר במצוה קלה כבמצוה חמורה (אבות ב א).¹² לכך אמר: "לְמָה אֵינָא בְיָמֵי רַע עֲוֹן עֲקָבֵי יְסוּבְנֵי" (תהלים מט ו).¹³

מסכת מכות דף כג עמוד ב – פירמיה ופירמיה הפוכה

דרש רבי שמלאי: שש מאות ושלוש עשרה מצות נאמרו לו למשה: שלש מאות וששים וחמש לאוין כמנין ימות החמה, ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד איבריו של אדם. אמר רב המנונא: מאי קרא? "תורה צוה לנו משה מורשה" (דברים לג ד),¹⁴ תורה – בגימטריא שית מאה וחד סרי הוי, אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום.¹⁵ בא דוד והעמידן על אחת עשרה, דכתיב: "מִזְמוֹר לְדָוִד ה' מִי יגוֹר בְּאַהֲלֵךְ מִי יִשְׁכַּן בְּהַר קְדוֹשׁ: הוֹלֵךְ תְּמִים וּפְעֵל צָדֵק וְדָבַר אֱמֻת בְּלִבּוֹ: לֹא רָגַל עַל לְשׁוֹנוֹ לֹא עָשָׂה לְרֵעֵהוּ רָעָה וְחָרְפָה לֹא נָשָׂא עַל קִרְבוֹ: נְבֻזָה בְּעֵינָיו נִמְאָס וְאֵת יִרְאֵי ה' יִכְבַּד נִשְׁבַּע לְהִרְעֵהוּ וְלֹא יָמַר: כִּסְפוֹ לֹא נָתַן בְּנִשְׁוֹ וְשִׁחַד עַל נְקִי לֹא לָקַח עֲשֵׂה אֱלֹהִים לֹא יִמוּט לְעוֹלָם" (תהלים פרק טו) ...¹⁶ כתיב: "עושה אלה לא ימוט לעולם". כשהיה רבן גמליאל מגיע למקרא הזה היה בוכה, אמר: מאן דעביד להו לכולהו הוא דלא ימוט, הא חדא מינייהו ימוט! אמרו ליה: מי כתיב עושה כל אלה? עושה אלה כתיב, אפילו בחדא מינייהו.¹⁷ ...

בא ישעיהו והעמידן על שש, דכתיב: "הֲלֹךְ צְדָקוֹת וְדָבַר מִיִּשְׁרָיִם מֵאֵס בְּבָצַע מַעֲשֵׂקוֹת לְעַר כְּפָיו מִתְמַוֵּךְ בְּשִׁחַד אֵטֵם אֲזַנּוֹ מִשְׁמַע דְּמִים וְעֵצִים עֵינָיו מִרְאוֹת בְּרָע" (ישעיהו לג טו).¹⁸ ...

בא מיכה והעמידן על שלש, דכתיב: "הֲגִיד לְךָ אָדָם מַה טוֹב וּמָה ה' דוֹרֵשׁ מִמֶּךָ פִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאֶהְבֵּת חֶסֶד וְהִצַּנַּע לְכֶתֶת עִם אֱלֹהֶיךָ" (מיכה ו ח). עשות משפט - זה הדין. אהבת חסד - זה גמילות חסדים. והצנע לכת - זה הוצאת המת והכנסת כלה.¹⁹ ...

חזר ישעיהו והעמידן על שתים, שנאמר: "כֹּה אָמַר ה' שְׁמְרוּ מִשְׁפָּט וְעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי קְרוּבָה יִשְׁוֹעֵתִי לְבֹא וְצְדָקְתִּי לְהִגְלוֹת" (ישעיהו נו א).

בא עמוס והעמידן על אחת שנאמר: "כִּי כֹה אָמַר ה' לְבֵית יִשְׂרָאֵל דְּרִשׁוּנִי וְחִיו" (עמוס ה ד) ... בא חבקוק והעמידן על אחת, שנאמר: "וְצַדִּיק בְּאִמוּנָתוֹ יִחְיֶה" (חבקוק ב ד).²⁰

¹² מדרש מאוחר כתנחומא מתייחס למשנה כמו למקרא ושם בפי משה בדברו אל הקב"ה "אתה אמרת" כאילו זה פסוק.

¹³ כבר הרחבנו לדון בדרשה זו בדברינו **מצווה קלה** בפרשת עקב וכאן נתמקד בנושא שלנו. עפ"י דרשה זו אולי דווקא חשוב למנות בברור את המצוות על מנת שלא ייכשלו בני אדם בקלות שבהן ומנגד, שאכן ייזהרו בחמורות. אך אפשר שהיא הנותנת, החשש מחלוקה כזו עשויה להביא העדפה של מצוות מסוימות על פני אחרות וכבר אמרו חכמים בהמשך המשנה שם: "שאין אתה יודע שכרן של מצוות", ובפרק ד משנה ב: "בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה כבחמורה ובורח מן העבירה שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה", ובירושלמי פאה פרק א הלכה א: "א"ר אבא בר כהנא: השוה הכתוב מצוה קלה שבקלות למצוה חמורה שבחמורות. מצוה קלה שבקלות זה שלוח הקן ומצוה חמורה שבחמורות זה כיבוד אב ואם, ובשתייהן כתיב והארכת ימים". האם כל העניין הזה של מצוות קלות חמורות היא אחת הסיבות שחז"ל לא מנו את המצוות בפרוטרוט?

¹⁴ ראו דברינו **מורשה קהילת יעקב** בפרשת וזאת הברכה.

¹⁵ זה כאמור המקור העיקרי למספר תרי"ג מצוות ולחלוקת המשנה של מצוות עשה ומצוות לא תעשה שהראשונים מוני המצוות מצטטים. ראו למשל בהקדמת הרמב"ם לספר המצוות. וכאן אולי המקום להעיר שכל המקורות המזכירים את "תרי"ג מצוות הם אמוראים ועד כמה שבדקנו רק בתלמוד הבבלי!! אין בדינו שום מקור של תנאים שמתייחסים למספר זה! (ראו במקור בגמרא יבמות לעיל הקו הברור המפריד בין "תנו רבנן" ובין "אמר מר", שם מתחילה הדרשה האמוראית). לפיכך, כשאומרים 'חז"ל' בהקשר לתרי"ג מצוות יש להבין בין התנאים ובין האמוראים ובין הבבלי לירושלמי. נמשיך בדרשת ר' שמלאי.

¹⁶ והגמרא מפרטת שם שמות של אישים שקיימו תכונות אלה: "הולך תמים - זה אברהם ... פועל צדק - כגון אבא חלקיהו, ודובר אמת בלבבו - כגון רב ספרא ... ושוחד על נקי לא לקח - כגון ר' ישמעאל בר' יוסי", לצד כל אדם שמקפיד, כגון: "לא עשה לרעהו רעה - שלא ירד לאומנות חבירו. וחרפה לא נשא על קרובו - זה המקרב את קרוביו".

¹⁷ רבן גמליאל בכה כאשר קרא מזמור זה משום שהבין שעל מנת לגור באוהלי ה' נדרשות כל אחת עשרה התכונות, רק אדם כזה "לא ימוט" - רק הוא ראו לגור באוהלי ה'. אך ענו לו שמשפיקה תכונה אחת! וזה חשוב מאד להמשך דברינו כאן. ראו בדומה בכיו של רבן גמליאל בגמרא סנהדרין פא ע"א על הפסוקים ביחזקאל יח ה-ט מהם משתמע שרק מי שמקיים סדרה של מצוות יזכה לחיים. ושם ר' עקיבא מנחם אותו.

¹⁸ גם כאן מפרטת הגמרא שמות של אישים שקיימו תכונות אלה: "הולך צדקות - זה אברהם אבינו ... מואס בבצע מעשקות - כגון ר' ישמעאל בן אלישע וכו'", לצד כל אדם שמקפיד, כגון: "ודובר מישרים - זה שאינו מקניט פני חבירו ברבים".

¹⁹ פסוקים אלה של מיכה מצויים בהפטרות פרשת בלק. ראו דברינו **הגיד לך אדם מה טוב** בפרשת בלק.

²⁰ ואפשר שקדם לכולם משה בדברים י ב: "וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שְׂאֵל מֵעַמְּךָ פִּי אִם לִירְאָה אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ לְלֶכֶת בְּכָל דְּרָכֶיךָ וְלֹאֲהַבָה אֹתוֹ וְלִעֲבֹד אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לֵבְבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ", אך משה ממשיך ואומר בפסוק הסמוך: "לְשֹׁמֵר אֵת מִצְוֹת ה' וְאֵת חֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מִצְוֶה הַיּוֹם לְטוֹב לָךְ". ואנו שואלים: מה פשר רדוקציה זו של העמדת תרי"ג מצוות על פחות ופחות עיקרים - הכרזה על מספר כולל של מצוות, חלוקת משנה בלי צורך למנות ברשימה מסודרת, וכעת צמצום למספר עקרונות?! ראו פירוש אגדות מהרש"א

הצעה לפתרון

נראה לומר ש'ר' שמלאי מתאר כאן שתי פירמידות, שני משולשים שבנויים זה על גב זה על בסיס קודקוד משותף. ראו האיור שבסוף הדף. הצעתנו היא שיש לקרוא את דרשת ר' שמלאי בשני הכיוונים: מההרחבה אל הצמצום – מהבסיס של המשולש התחתון אל הקודקוד, ומהצמצום אל ההרחבה - מהקודקוד של המשולש העליון שבנוי הפוך ונושק לקודקוד המשולש התחתון, אל בסיסו שנמצא למעלה. המשולש התחתון מסמל את סוד הצמצום, את הרעיון שאכן כל עולם המצוות מתכנס למספר עקרונות יסוד שרובן אגב במישור שבין אדם לחברו. המשולש העליון מסמל את הכיוון ההפוך, את הפירוק של עקרונות היסוד למצוות מעשיות, דרך שלבי בניים.²¹

מסכת מכות דף כג עמוד א – המשנה המקדימה

כל חייבי כריתות שלקו - נפטרו ידי כריתתם, שנאמר: "ונקלה אחיך לעיניך", כשלקה הרי הוא כאחיך, דברי רבי חנניה בן גמליאל. ואמר רבי חנניה בן גמליאל: מה אם העובר עבירה אחת - נוטל נפשו עליה, העושה מצוה אחת - על אחת כמה וכמה שתינתן לו נפשו.²²

מצוות השקולות כנגד התורה כולה

ספרי דברים פיסקא נד פרשת ראה: כל המודה בעבודה זרה כופר בכל התורה כולה וכל הכופר בעבודה זרה מודה בכל התורה כולה.²³

גמרא נדרים דף כה עמוד א: שקולה מצות ציצית כנגד כל מצות שבתורה.

בבא בתרא דף ט עמוד א: ואמר רב אסי: שקולה צדקה כנגד כל המצות, שנאמר: והעמדנו עלינו מצות וגוי,

תוספתא נדרים פרק ב הלכה ו: דבר אחר גדולה מילה ששקולה כנגד כל המצות שבתורה

ספרי דברים פיסקא פ פרשת ראה: אמרו ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה.²⁴

מסכת דרך ארץ פרק היוצא הלכה יד – אלפים ורבות של מצוות בבית המדרש

שמלוה את הדרשה כולה ובהסבר דברי חבקוק, אומר ש"צדיק באמונתו יחיה" חוזר אל שני הדברות הראשונים: "אנכי ולא יהיה לך" שבני ישראל שמעו ישירות מפי הגבורה: "שכל המצות נכללים במצוה הראשונה שהיא אמונה ששמענו מפי הגבורה וכמו שהעמידה חבקוק וכו'". אבל היא הנותנת, שהתורה לא הסתפקה בשתי מצוות אלה ונתנה תר"ג מצוות. וכבר ראינו בדברינו [עשרת הדברות בסידור](#) שחז"ל חששו מתרעומת המינים (הנוצרים) שבקשו לצמצם את מצוות התורה ולהעמידן על "אמונה", צדקה ומספר מועט של מצוות, והצניעו את עשרת הדברות בתפילה (מה שהיה מקובל בבית המקדש, ולפיכך לא במקרה אינם נזכרים כאן). ומי הוא הדרשן של הפירמיה ההפוכה הזו המעמידה את הבסיס הרחב של שש מאות ושלש עשרה מצוות על קודקוד צר של אחת עשרה מצוות, שש (כמספר מצוות בני נח), שלוש ואפילו מצווה אחת? ר' שמלאי! שהוא ראש וראשון לווידואים עם המינים!! (ירושלמי ברכות ט א, בראשית רבה ח ט, שמות רבה ב א, דברים רבה ב יג ועוד רבים)! הכיצד?

²¹ זה סוד תר"ג מצוות. עקרונות יפים ונעלים לא שווים בלי עולם של מצוות מעשיות שאופפות את חיי היום-יום. והמצוות המעשיות אסור שייעשו הרגל ומצוות אנשים מלומדה. מטרתן האמיתית היא: עשיית, משפט, אהבת חסד, צניעות עם אלהים ואדם, חיים של אמונה – עשיית הטוב והישר.

²² פרופ' א. א. אורבך בספרו חז"ל אמונות ודעות (עמ' 303) מזכיר לנו שדרשת ר' שמלאי באה בעקבות המשנה החותמת את מסכת מכות על ריצוי מי שחטא ולקה, דרשת ר' חנניה בן גמליאל בפרט, על כוחה החיובי של מצווה אחת (וכנגדה הכוח השלילי של עבירה אחת). אורבך גם מביא את רבן גמליאל, כאן ובגמרא סנהדרין (ראו הערה 17 לעיל), שרק מי שמקיים סדרה של מצוות יזכה לחיים וכיצד ינחמו אותו. הצעת אורבך היא שדברי ר' שמלאי באים להסתייג "הן מדברי ר' חנניה והן מתשובת ר' עקיבא לרבן גמליאל" ומטרתו לומר ש"אמנם יכול אדם לזכות בזכות מצווה אחת, אבל רק אם היא בעלת משמעות מיוחדת וכללית". אולי גם פירוש זה הוא חיזוק למודל הפירמיה ולתנועה הדו-סטריית שהצענו לעיל. מחד גיסא, בא ר' שמלאי להדגיש את עולם המצוות הרחב – התורה בנויה על תר"ג מצוות האופפות את האדם מכל כיוון ומלוות אותו בכל אשר ילך (דברים רבה ו ג) ולא על מצוות מסוימות חשובות ככל שיהיו; מאידך גיסא יש אכן מצוות חשובות ויסודיות (בסיס לתורת העיקרים?) שקיומן יכול לפתוח פתח לעולם המצוות הרחב. ראו בדרשות הר"ן דרוש ו כיצד הוא מאזן בין שני צדי המטבע ואומר מחד גיסא: "אין ספק שיש קצת מצות שהן גדולות הערך ורבות הגמול, עד שבמעטות מהם יזכה האדם לחיי העולם הבא, והוא אמרם (מכות כג ב כד א) דרש ר' שמלאי שש מאות ושלש עשרה מצות נאמרו למשה מסיני, בא דוד והעמידן על אחת עשרה שיש במזמור לדוד ה' מי יגור באהלך וכו' (תהלים טו), בא ישעיהו והעמידן על שש וכו'"; ומאידך גיסא הוא כותב שם: "הפירוש אצלי בזאת המימרא, אין ספק שדוד ע"ה והבאים אחריו לא קיצרו דבר ממצוות התורה, ובזה לא יסתפק כל משכיל כלל, שאין נביא רשאי לחדש כלל (יומא פ א)". וכל זה בהקשר למצווה קלה וחמורה שהזכרנו כבר לעיל.

²³ וברש"י שמות כג יג פרשת משפטים: "ללמדך ששקולה עבודה זרה כנגד כל המצות כולן, והנזהר בה כשומר את כולך".
²⁴ וההפך לשלילה מצאנו על לשון הרע, שנאם חינו, הלבנת פני חברו ברבים ועוד שהן כנגד התורה כולה או כנגד שלוש העברות הקשות של ייהרג ואל יעבור. האם כאן נוכל למצוא פתרון מסוים ולומר שאין כאן פירמידה או משולש הפוך, אלא פאון (פוליהדרון, מצולע תלת ממדי), שבו כל אחת מ 613 פאותיו "שקול כנגד התורה כולה", היינו קשור בנימים דקים עם שאר הפאות (המצוות). והמהדרין ידמינו נימי תכלת אשר יוצרים "מצווה גוררת מצווה", לצד נימים אדומים המסמלים "עבירה גוררת עבירה". אבל זו נראה תשובה חלקית לשאלתנו על דרשת ר' שמלאי. מקור נוסף חשוב הוא להבנת דרשת ר' שמלאי הוא דרשות הר"ן דרשה זו שכבר הזכרנו בהערה הקודמת ומומלץ לעיין בה במקור. אנחנו נחזור לנושא המרכזי שלנו שהוא אזכור הרעיון בחז"ל שיש תר"ג מצוות אך בלי למנות אותם.

ר' מאיר אומר: כל מי שיש לו בית המדרש בעירו ואינו הולך לשם חייב מיתה. ועוד אמר ר' מאיר: ומה פסח שהוא אחד מתרי"ג מצות האמורות בתורה, כל מי שאינו בא ועומד על פסחו משעה ששוחטין אותו עד שעה שגומרין אותו חייב מיתה,²⁵ בית המדרש שיש לו אלף אלפים ורבי רבבות מצות האמורות בתורה על אחת כמה וכמה.²⁶

ספר יסוד מורא לר' אברהם אבן עזרא שער ב – אין קץ או עשירית

וצורך גדול היה לי להזכיר דבר הכלל קודם שאדבר על המצות בעבור שראיתי כמה חכמים סופרים שש מאות ושלוש עשרה מצות על דרכים רבים. יש מהם שספר בשול גדי פעם אחת ויש שספרו בגי' מצות כנגד שנכתב גי' פעמים וחכמינו דרשוה ורבות ככה. ויש מי שסיפור הכללים והפרטים. ויש שסופרים פעם הכללים לבדם ופעם הפרטים לבדם. ויש שסופרים מצוה אחת שבאה בשתי לשונות והטעם אחד. ועל דרך מחקר האמת אין קץ למספר המצות כאמרו המשורר: "לְכֹל תִּקְלָה רְאִיתִי קֶץ רְחֵבָה מִצְוֹתָיִךְ מְאֹד" (תהלים קיט צו). ואם נספר העיקרים והכללים ומצוה שהיא עומדת לעד אין המצות עשירית משש מאות ושלוש עשרה.²⁷

השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם שורש א

וטרם אתחיל לדבר עם לבבי בענין הזה אומר מה שנסתפק לי אף על פי שידעתי שהכל מחזיקים בו כדבר פשוט, וזה במה שאמרו בסוף מסכת מכות: דרש ר' שמלאי שש מאות ושלוש עשרה מצות נאמרו למשה בסיני ... והנה על פי זו המימרא בא בעל הלכות גדולות ומנאן אחת לאחת למצוא חשבון ואחריו נתפשט הדבר מאד והוסכם בין כל החכמים והתלמידים ונתפרסם בהמון שזה סכום כל המצות ונתחברו בזה שירות פיוטין ואזהרות נעימי זמירות. ... ואני בעיני, עם כל זה עלה בלבי ספק על זו המימרא, אם היא דברי הכל או יש בה מחלוקת. וספק אחר אם היא הלכה למשה מסיני ... או שהוא אסמכתא בעלמא מן הגימטריא הזו ... אבל אע"פ שנביא אותה במחלוקת נודה שהיא הלכה, לפי שהסוגיות בתלמוד כן.²⁸

במדבר רבה יד' פרשת נשא - תרי"ג מצוות כולם בתורה שבכתב²⁹

"ולזבח השלמים בקר שנים" - שנתן הקב"ה לישראל שתי תורות: תורה שבכתב ותורה שבעל פה. נתן להם תורה שבכתב שיש בה תרי"ג מצות כדי למלאם מצות ולזכותם, שנאמר: "ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר" (ישעיהו מב).³⁰

²⁵ פסח ומילה הן שתי מצוות עשה היחידות בתורה שאי קיומן גורר עונש כרת, אך בפועל לא כל יהודי עלה לרגל כל פסח ונראה שהאמירה הזו שהיא טקסט מתקופת הגאונים שנאמר בשם ר' מאיר, היא בעיקרה לאגדה ולא להלכה, כפי שממשיכה הדרשה. ולענין חשיבות פסח בהשוואה לתורה כולה, ראו גמרא שבת פז ע"א, ההצדקה של משה בשבירת הלוחות: "שבר את הלוחות. מאי דרש? אמר: ומה פסח שהוא אחד מתרי"ג מצות, אמרה תורה וכל בן נכר לא יאכל בו, התורה כולה [כאן], וישראל משומדים - על אחת כמה וכמה! ומנלן דהסכים הקב"ה על ידו - שנאמר אשר שברת ואמר ריש לקיש: יישר כחך ששיברת".

²⁶ מסכת דרך ארץ, כשאר 'המסכתות הקטנות', מיוחסת לתקופת הגאונים. גם הגאונים לא עסקו בפירוט מנין המצוות וגם המונח 'תרי"ג מצוות' נזכר שם מעט מאד. וכאן נשמעת דעה אולי אפילו מנוגדת שמבקשת להכיל את כל המצוות והתקנות והסייגים, הנהגות דרך ארץ וגמילות חסדים הכלולים בתורה, הן שנלמדות בסערת בית המדרש והן שיש לקיימן הלכה למעשה.

²⁷ אבן עזרא כבר מכיר את ספרות מוני המצוות, אך לא רואה בתרי"ג מספר מחייב שיש להתעמק ולדקדק בו. מחד גיסא, משום שאין קץ למצוות עפ"י הפסוק בתהלים - מה שממשיך את קו המחשבה של מסכת דרך ארץ לעיל; מאידך גיסא, אם נתמקד במצוות העיקריות ואלה ש"עומדות לעד" נקבל מספר קטן בהרבה מתרי"ג - מה שמזכיר את ספר מצוות הקצר ששנים רבות אחרי אבן עזרא יכתוב החפץ חיים, ראו במים האחרונים להלן (המספר "עשירית" משמרות הכהונה, תמים תהיה, תפילה ועוד).

²⁸ אחרי אבן עזרא קם הנשר הגדול הרמב"ם וכתב את ספר המצוות - חיבור שמתייחס למספר תרי"ג ברצינות רבה ושם את מניין המצוות במרכז הבמה. ראו הקדמתו לספר המצוות ממנה עולה שמטרתו הייתה, לאחר השלמת הפירוש למשנה, לכתוב את ספר ההלכה משנה תורה - היד החזקה, ולפי שביקש לרשום בראש כל קובץ הלכות: תלמוד תורה, תשובה, שבת, חמץ ומצה וכו', את המצוות השייכות לתחום הנדון, נזקק לרשימת המצוות. ורמב"ן בהשגותיו על השורש הראשון שבספר המצוות של הרמב"ם מעלה שוב את הדעה ששיטת ר' שמלאי אינה בהכרח מדויקת ויש אולי שיטות אחרות. אך לפי שהיא מוזכרת פעמים רבות (במקורות שהבאנו לעיל) ואין מי שמציג שיטה אחרת, מסתמך גם הוא עליה ונכנס למחלוקת גדולות עם הרמב"ם לגבי מצוות לא-מעטות כגון: מצוות האמונה (הדובר הראשון של עשרת הדברות), משמרות הכהונה, תמים תהיה, תפילה ועוד.

²⁹ אנחנו גולשים הרבה מעבר לדף המקורי של תרי"ג מצוות בחז"ל, לכיוונם של הראשונים מוני המצוות. שזה בוודאי נושא ששוה דף נפרד ומן הסתם כבר קדמונו גדולים וטובים. אך קשה שלא להביא מדרש זה.

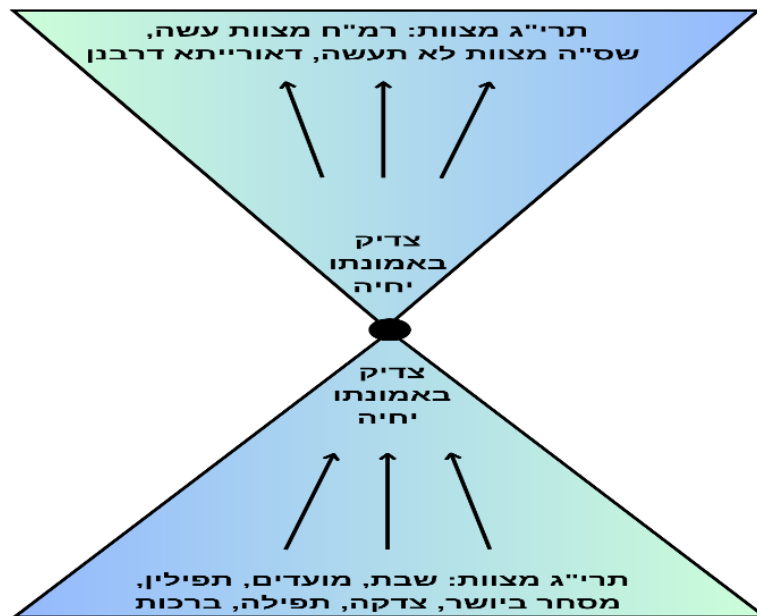
³⁰ כך גם פירוש רבי בחיי בן אשר דברים יג ה' פרשת ראה: "אחרי ה' אלהיכם תלכו - אחר מדותיו ... ואת מצותיו תשמרו - זו תורה שבכתב שהיא תרי"ג מצוות". ראו גם בספר אור זרוע חלק א שמצטט את המדרש הבא: "כשבא הקב"ה ליתן תורה לישראל, אמרו לו: תורה שבכתב כמה היא? אמר להם: שש מאות ושלוש עשרה מצוות. - שבע"פ כמה היא? - ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. אמרו לו: שבכתב נקבל ושבע"פ לא נקבל. מיד כפה עליהם הר כגיגית", היינו שהכפיה "הר כגיגית" (גמרא שבת פח) הייתה על התורה שבע"פ. לא מצאנו מדרש זה כלשונו ונראה שכוונתו למדרש תנחומא נח סימן ג: "ואם תאמר: על התורה שבכתב כפה עליהם את

מחלקי המים

מים אחרונים 1: התמקדנו בספרות חז"ל ובשאלה מדוע ביד אחת הם קבעו את המספר תר"ג, כולל חלוקת המשנה לרמ"ח מצוות עשה ושס"ה מצוות לא תעשה, וביד השנייה לא טרחו למנות אותן ברשימה מסודרת. מנגד, בסוף תקופת הגאונים ותחילת הראשונים כמו מוני מצוות שהתייחסו למנין תר"ג כנתון קבוע וברור וחשבו לנכון להתעסק בפרטיו, כולל מחלוקות קשות מה היא מצווה ומה לא – מה מהתורה ומה מדברי חכמים. וזה נושא נפרד שנגענו בו בקצה קצה המזלג ומן הסתם עסקו ועוסקים בו רבים וטובים ממנו. וכל היודע סיכום טוב וממצה של עניין זה, אנא יחיש אלינו שמועתו הטובה.

מים אחרונים 2: בראייה של תולדות מחשבת ישראל וספרות ההלכה נראה שיש כאן מעין מעגל שתחילתו בעולמם של התנאים שכלל לא מזכירים את המושג 'תר"ג מצוות' וכך גם בתלמוד הירושלמי. מקור המונח הוא כנראה בתלמוד הבבלי משם הגיע אל מדרשי האגדה שאמצו בחום את המונח ככותרת נאה לעולם המצוות, ומשם לפרשני המקרא³¹ (בספרות הגאונים, כולל הר"ף, כמעט ולא נזכר נושא זה). בתחילת תקופת הראשונים החל העיסוק האינטנסיבי בנושא כולל מחלוקות קשות מה היא מצווה ומה לא – מדאורייתא ומדרבנן. ראויה בהקשר זה לציון היא הקדמתו של הרמב"ם לספר המצוות ממנה עולה שמטרתו הייתה, לאחר השלמת הפירוש למשנה, לכתוב את ספר ההלכה משנה תורה – היד החזקה, ולפי שביקש לרשום בראש כל קובץ הלכות: תלמוד תורה, תשובה, שבת, חמץ ומצה וכו', את המצוות השייכות לתחום הנדון, נזקק לרשימת המצוות ועבר לכתוב את ספר המצוות תחילה. אבל הטור ובעל שולחן ערוך לא חשבו שעניין זה חשוב ולא הזכירו אותו ואת פרטיו והסתפקו בדיון מצווה אחרי מצווה וכל מקבץ הלכות לגופו. ונראה שבכך חוזרים הדברים לתקופת התנאים, המשנה בפרט, בה כל המצוות והדינים נדונים כל אחד במקומו ובלי צורך ברשימה ופירוט. והמספר תר"ג נשאר כשם כולל למצוות התורה ומהדהד כערך סגולי וכרעיון על. וכך נראה שעשו גם פוסקי הלכות אחרים כערך השולחן, שולחן ערוך הרב ועוד. ודווקא החפץ חיים (מאה 18-20) שכתב את משנה ברורה על בסיס השולחן ערוך ושם דגש על לימוד סדר קדשים "מהרה יבנה המקדש", חשב לנכון להוציא את **ספר מצוות הקצר** שמתמקד ב-77 מצוות עשה ו-194 מצוות לא תעשה הנוהגים בימינו (פלוס 37 מצוות עשה ולא תעשה התלויות בארץ).

ההר? והלא משעה שאמר להן: מקבלין אתם את התורה? ענו כולם ואמרו: נעשה ונשמע מפני שאין בה יגיעה וצער והיא מעט. אלא אמר להן על התורה שבע"פ שיש בה דקדוקי מצוות קלות וחמורות והיא עזה כמות וקשה כשאלו קנאתה". אם אכן כל תר"ג מצוות יסודם בתורה שבכתב (מה שבמדרש תנחומא לא נזכר אבל לאור זרוע פשיטא שזו הכוונה), נראה שיש לנו פתרון מסוים שחוזר לוויכוחים עם הקראים. כאשר הקראים מערערים על תורה שבע"פ וממילא על מצוות שלא נזכרות שם במפורש, באים מוני המצוות ומעגנים את כל תר"ג מצוות בתורה שבכתב.

³¹ רש"י הידוע על יעקב: "עם לבן גרתי ותר"ג מצוות שמרתי".